

จากเทวันธชาตกลุ่มเทวันคำกาพย์: การดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอจากปัญญาสชาตค
เป็นนิทานคำกาพย์ในวัฒนธรรมการสวดอ่านหนังสือของไทย

From Devandha Jataka to Thewan Kham Kap:
An Adaptation of Literary Presentation
from Pannasa Jataka to Kap Folktale for Rhythmic Reading

ณัฐา คำชู¹
Nattha Khamchoo

Received: 9 February 2022; Revised: 1 March 2022; Accepted: 14 March 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้เป็นการศึกษาเทวันธชาตค ในปัญญาสชาตค ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2 ปัจฉิมภาค ลำดับที่ 6 และเทวันคำกาพย์ ซึ่งบันทึกไว้ในสมุดไทยด้วยภาษาไทยโบราณ ปัจจุบันต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ในด้านการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอ ผลการวิจัยพบว่าเทวันธชาตคมีรูปแบบการนำเสนออย่างชาตคในนิบาตแต่ไม่เคร่งครัด ส่วนเทวันคำกาพย์มีรูปแบบการนำเสนออย่างนิทานประพันธ์ด้วยคำกาพย์หรือกลอนสวด ด้านการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอพบว่า กวีดัดแปลงส่วนต้นเรื่องจากปัจจุบันวัตถุซึ่งเป็นการกล่าวถึงสาเหตุการเล่านิทานเรื่องนั้น ๆ ของพระพุทธรูปเจ้ามาเป็นบทไหว้ครู อธิวิพากษ์ของกวีและปรารภเรื่องในนิทานคำกาพย์ ดัดแปลงส่วนเนื้อเรื่องจากอดีตวัตถุคือตัวนิทานชาตคซึ่งอ้างว่าเป็นเรื่องในอดีตของพระพุทธรูปเจ้าและคาถาคือบทร้อยกรองภาษาบาลีมาเป็นการดำเนินเนื้อเรื่องนิทานโดยมิได้กล่าวว่าเป็นเรื่องของพระพุทธรูปเจ้า และดัดแปลงส่วนลงท้ายเรื่องจากประชุมชาตคซึ่งเป็นการเชื่อมโยงว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเกิดเป็นบุคคลใดในสมัยพุทธกาลมาเป็นอวสานบทการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอดังกล่าวทำให้เทวันธชาตคมีรูปแบบการนำเสนอที่สอดคล้องกับธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์นิทานสำหรับสวดอ่านเป็นท่วงทำนองเพื่อความบันเทิงซึ่งเป็นที่นิยมของชาวบ้านชาววัดของสังคมไทยในอดีต ทำให้นิทานมีชีวิตอยู่ในบริบทสังคมวัฒนธรรมขณะนั้นได้

คำสำคัญ: ปัญญาสชาตค, นิทานคำกาพย์, การดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอวรรณกรรม

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

E-mail: nkhamchoo@hotmail.com โทร.081-7231011

Abstract

This article presents the literary presentation adaptation of Devandha Jataka (the story number 6 in volume 2, the final episode, of Pannasa Jataka version of National Library) into Thewan Kham Kap (inscribed in ancient Thai writing and at the present kept at the National Library in Bangkok). It was found that the presentation of Devandha Jataka was not very strict to the convention while the Thewan Kham Kap was presented in a tale-like style using kham kap (a Thai poetic pattern) or klon suad (a poetic style for rhythmic reading or chanting). For the adaptation, it was found that the story begins with Lord Buddha's present life which describes the reason for narrating the story, poet self-critique, and the introduction. The body of the story was adapted from a Lord Buddha's past life (but not explicitly claimed as his) and mantra (which is in poetic form written in Pali words). The end of the story was the reincarnation of characters in Lord Buddha's time which is to show the connection of the characters and the story. The result of the adaptation is the Kap folktale which agrees with composition convention of tales for rhythmic reading and is a popular style among laymen in traditional Thai society.

Keywords: Pannasa Jataka, Kap folktale, Literary Presentation Adaptation

บทนำ

ปัญญาสชาดกคือชาดกนอกนิบาตหรือชาดกที่ไม่มีในพระไตรปิฎก สันนิษฐานว่าพระภิกษุชาวเหนือประพันธ์ขึ้นโดยเรียบเรียงเลียนแบบชาดกในนิบาตหรือในพระไตรปิฎก (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, 2529, หน้า 3) ชาดกกลุ่มนี้มีอิทธิพลและเป็นต้นเค้าของนิทานร้อยกรองไทยในภายหลังอีกหลายเรื่อง (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2558, 20) นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดและผลิตซ้ำจนเป็นที่รู้จักแพร่หลาย โดยผู้แต่งนิยมดัดแปลงรูปแบบหรือองค์ประกอบในการนำเสนอเนื้อเรื่องให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ รวมทั้งความนิยมของสื่อและวัฒนธรรมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย เช่น สมุททโฆษชาดกหรือสมุททโฆษคำฉันท์ พหุลาคาวิชาดกหรือเสื่อโคคำฉันท์ ปาจิตตกุมารชาดกหรือท้าวปาจิตนางอรพิมพ์ รถเสนชาดกหรือพระรถเมรีหรือนางสิบสอง สุธนชาดกหรือพระสุธน – มโนราห์ สีโสธราชาดกหรือพระสีเสาร์กลอนสวด เป็นต้น แต่กระนั้นก็ตามยังมีปัญญาสชาดกอีกหลายเรื่องที่ยังไม่เป็นที่รู้จักมากนัก

เทวัญชาตกเป็นนิทานเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาตก มีเนื้อเรื่องกล่าวถึงเทวัญธโอรสของท้าว กาลสิกราช วันหนึ่งพระราชราชาถูกยักษ์กินและแปลงกายเป็นพระราชราชาเข้ามากินคนในวัง เทวัญธ โอรสสาว และม้าคู่ใจจึงพากันหนีออกจากเมือง เมื่อยักษ์รู้ก็ติดตามหาและได้ฆ่าม้า ฝ่ายพระอินทร์ ทราบเรื่องได้มาช่วยชุบชีวิตม้าให้มีศีรชะเป็นราชสีห์ จากนั้นเทวัญธและบริวารเดินทางผ่านอุปสรรค ต่าง ๆ จนกระทั่งเทวัญธได้พบคู่ครอง ได้กลับมาครองเมือง และมีลูกหลานสืบราชสมบัติสืบไป

จากการศึกษาความเป็นมาของชาตกเรื่องนี้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นชาตกที่แต่งขึ้นมาใน ภายหลังเนื่องจากมีโครงเรื่องซับซ้อนและไม่เน้นนำเสนอเรื่องราวการบำเพ็ญบุญบารมีหรือคุณสมบัติ ที่ประเสริฐยิ่งของพระโพธิสัตว์ ในอดีตนิทานเรื่องนี้ น่าจะเป็นที่นิยมและรู้จักกันดีเพราะนอกจากจะมี ปรากฏในปัญญาสชาตกของประเทศไทยแล้วยังมีปรากฏในปัญญาสชาตกฉบับเขมร ในลำดับที่ 43 โดยมีชื่อเรื่องว่า “เทวัญธ” (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2558, หน้า 55 และ หน้า 59) นอกจากนี้ยัง สันนิษฐานว่าเป็นต้นเค้าหรือที่มาของนิทานเรื่องเทวัญธคำกาพย์ ซึ่งเป็นนิทานที่แต่งด้วยคำประพันธ์ กาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบ และกาพย์สุรางคนางค์ อาจมีคำประพันธ์ประเภทอื่น แทรกบ้างเล็กน้อย ประพันธ์สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง เพื่อใช้สำหรับสวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ ประชุมชนหรือในครัวเรือนตามความนิยมของคนไทยในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นยุคสมัยที่ เทคโนโลยีการพิมพ์และสื่อบันทึกยังไม่เจริญก้าวหน้าอีกด้วย

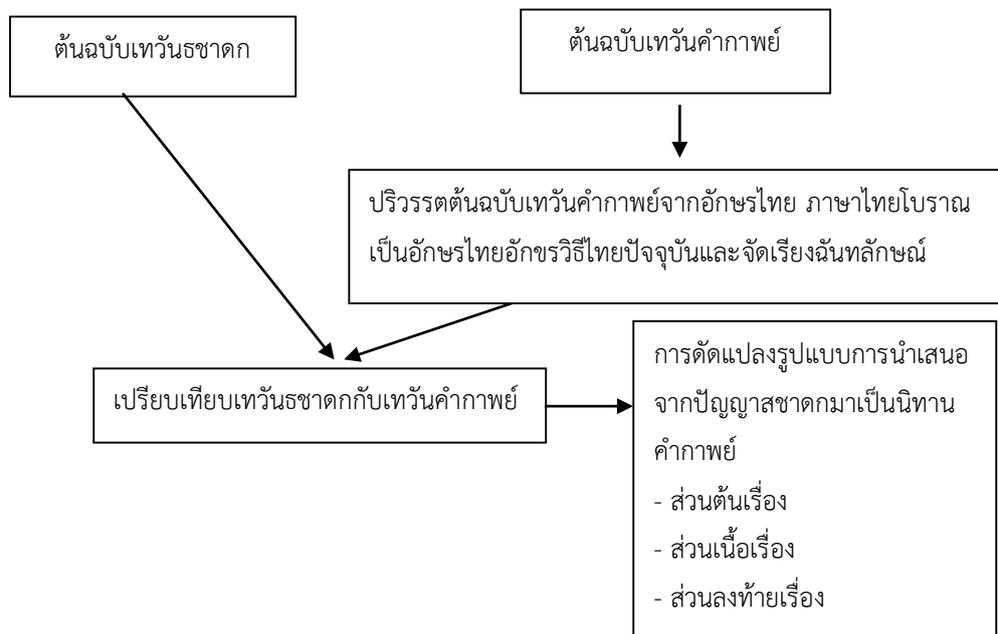
ปัจจุบันการรับรู้เรื่องเทวัญชาตกและเทวัญธคำกาพย์ในสังคมไทยลดน้อยลงมาก อีกทั้งเป็นที่ น่าสนใจว่าเมื่อกวินำปัญญาสชาตกซึ่งเป็นนิทานศาสนามาประพันธ์เป็นนิทานคำกาพย์เพื่อความ บันเทิง กวีมีการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอนิทานอย่างไรให้นิทานนั้นมีรูปแบบที่สอดคล้องกับความ นิยมของผู้อ่านผู้ฟังและบริบทสังคมวัฒนธรรมของการสวดอ่านหนังสือของสังคมไทยในขณะนั้น เพื่อ เป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่องค์ความรู้เกี่ยวกับปัญญาสชาตกและนิทานคำกาพย์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอจากเทวัญชาตกมาเป็นเทวัญธคำกาพย์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยนี้ใช้กระบวนการเปรียบเทียบและการดัดแปลงวรรณกรรม โดยมีกรอบแนวคิดดังนี้

ภาพประกอบที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเอกสาร มีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

1. ชั้นรวบรวมและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1.1 เอกสารและงานวิจัยที่ให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาสชาดก นิทานคำกาพย์ และการดัดแปลงรูปแบบวรรณกรรม

1.2 ต้นฉบับนิทานที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่

1.2.1 ต้นฉบับเทวันธชาดก ในปัญหาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่ม 2 ปีฉิมภาค ลำดับที่ 6 พิมพ์ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2549 พิมพ์เผยแพร่โดยสำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร

1.2.2 ต้นฉบับเอกสารโบราณตัวเขียนเทวันคำกาพย์ จำนวน 2 เล่ม¹ ได้แก่ 1) เจ้าเทวันสมุด 1 เลขที่ 170 หมวตวรรณคดี หมู่กลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกลงหน้าละ 5 บรรทัด จำนวน 153 หน้าสมุดไทย และ 2) เทวัน เล่ม 2 เลขที่ 169 หมวตวรรณคดี หมู่กลอนสวด ประเภทสมุดไทยขาว อักษรไทย ภาษาไทยโบราณ เส้นหมึก บันทึกลงหน้า

¹ ปัจจุบันต้นฉบับเก็บรักษาไว้ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร

ละ 5 บรรทัด จำนวน 132 หน้าสมุดไทย ทั้ง 2 เล่ม บันทึกประวัติว่าหม่อมเจ้าหญิงจรัส ประทาน พ.ศ. 2450 ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ปริวรรตเป็นอักษรไทย อักษรวิธีไทยปัจจุบัน จัดเรียงวรรคตอนตามแบบ แผนการประพันธ์แต่ละชนิด โดยหากมีคำหรือข้อความที่เป็นคำท้องถิ่น คำโบราณ หรือคำภาษาปาก จะรักษาอักษรวิธีให้ใกล้เคียงแบบเดิมมากที่สุด

2. ชั้นวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ศึกษาเปรียบเทียบและวิเคราะห์การดัดแปลงรูปแบบการ นำเสนอจากเทวัญชาดกมาเป็นเทวัญคำกาพย์

3. ชั้นสรุปผลการวิจัย ได้แก่ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ และเสนอ ผลการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษารูปแบบการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอจากเทวัญชาดกมาเป็นเทวัญคำกาพย์มี ผลการวิจัย ดังนี้

1. รูปแบบการนำเสนอของเทวัญชาดกและเทวัญคำกาพย์

เทวัญชาดกมีองค์ประกอบของเรื่องคล้ายคลึงกับวรรณคดีชาดกหรือชาดกในนิบาต เพราะ กลวิธีแต่งและลักษณะของชาดกในปัญญาสชาดกได้เลียนแบบมาจากชาดกในนิบาต กล่าวคือ ประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา ไวยากรณ์ และสโมธาน แต่ปัญญาสชาดกไม่มี องค์ประกอบส่วนที่เรียกว่า “ไวยากรณ์” ซึ่งคือการอธิบายศัพท์ที่ใช้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะผู้แต่ง ปัญญาสชาดกไม่ได้ให้ความสำคัญต่อลักษณะของภาษา เนื่องจากความไม่ชำนาญในด้านภาษาบาลี (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2558, หน้า 71) เทวัญชาดกจึงมีรูปแบบการนำเสนอตามรูปแบบของชาดกใน นิบาตแต่ไม่เคร่งครัดนัก คือ มีปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และสโมธานหรือประชุมชาดก

ส่วนเทวัญคำกาพย์เป็นนิทานที่ประพันธ์ด้วยคำประพันธ์กาพย์ชนิดต่าง ๆ ได้แก่ กาพย์ 11 หรือยานี กาพย์ 16 หรือฉบับ และกาพย์ 28 หรือสุรางคนางค์ สลับกันไปตลอดทั้งเรื่อง จึงเรียกนิทาน ประเภทนี้ว่า “นิทานคำกาพย์” ตามลักษณะคำประพันธ์ สันนิษฐานว่าในอดีตกาลนิพนธ์นิทาน ประเภทนี้มาใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองในที่ประชุมชน เช่น ที่วัด หรือสถานที่ต่าง ๆ ที่ชาวบ้านมา รวมตัวกันประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และใช้สวดอ่านในครัวเรือน จึงนิยมเรียกนิทานประเภทนี้อีกอย่าง หนึ่งตามลักษณะหน้าที่ของนิทานว่า “กลอนสวด”

นิทานคำกาพย์มีธรรมเนียมนิยมหรือหลักเกณฑ์ในการประพันธ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป และยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเกิดเป็นวัฒนธรรมทางวรรณศิลป์ของชาวบ้าน ซึ่งอาจจะเหมือนหรือ แตกต่างจากวัฒนธรรมหลวงก็ได้ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, หน้า 21) กล่าวคือนิทานคำกาพย์ส่วนใหญ่ มักมีองค์ประกอบที่เรียกว่าบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ อธิวิพากษ์ของกวีหรือผู้คัดลอก

ปรารภเรื่อง เนื้อเรื่อง และประชุมชาดกหรืออวสานบท อาจมีปณิธานของกวีหรือผู้คัดลอก วาจาจาก กวีหรือผู้คัดลอกถึงผู้สวดหรือผู้ฟัง หมายเหตุท้ายเรื่อง บอกให้ทราบว่าใครเป็นผู้สร้าง ผู้เขียน หรือผู้ คัดลอก (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, หน้า 122 - 131) นอกจากนี้อาจมีการบอกวัน เดือน ปีที่ประพันธ์ หรือสร้างนิทานนั้นสำเร็จด้วย สำหรับรูปแบบการนำเสนอของเทวันคำกาพย์มีลักษณะตามรูปแบบ ของนิทานคำกาพย์หรือกลอนสวด ได้แก่ มีบทไหว้ครู อธิวิพากษ์ของกวี ปรารภเรื่อง เนื้อเรื่อง และ อวสานบท

เมื่อนำเทวันชาดกและเทวันคำกาพย์มาเปรียบเทียบกับกันจะพบได้ว่านิทานทั้งสองเรื่องมี รูปแบบการนำเสนอแยกได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนตอนต้นเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนลงท้ายเรื่อง โดยในแต่ละส่วน มีองค์ประกอบการนำเสนอที่แตกต่างกันไปตามวัตถุประสงค์ของการสร้างนิทาน ประเภท และหน้าที่ของนิทานที่ต่างกัน

2. การดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอจากปัญญาชาดกเป็นนิทานคำกาพย์

เมื่อนำรูปแบบการนำเสนอของเทวันชาดกและเทวันคำกาพย์มาเปรียบเทียบกับกันจะพบว่ากวี มีการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอ ดังนี้

2.1 ดัดแปลงส่วนต้นเรื่อง: จากปัจจุบันวัตถุเป็นบทไหว้ครู อธิวิพากษ์ของกวี และปรารภเรื่อง

ส่วนต้นเรื่องของปัญญาชาดกขึ้นต้นด้วยปัจจุบันวัตถุ คือ เหตุการณ์เริ่มต้นซึ่งเป็นสาเหตุที่ พระพุทธเจ้าหยิบยกเรื่องราวในอดีตมาตรัสเล่า หรือเรื่องปัจจุบันในสมัยของพระพุทธเจ้า เรื่องที่ เกิดขึ้นในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ประทับอยู่ที่ไหน ปรารภใคร เล่าให้ใครฟัง เล่าเมื่อใด เกิดเหตุการณ์ใดขึ้นจึงทำให้พระพุทธองค์ตรัสเล่าถึงนิทานอันเป็นเรื่องในอดีตชาติของพระองค์เอง เพื่ออธิบายว่าเหตุการณ์ดังกล่าวได้เคยเกิดขึ้นแล้วในอดีตชาติ ไม่ใช่เฉพาะปัจจุบันชาติเท่านั้น บุคคล ที่ดำเนินเหตุการณ์ในส่วนนี้อาจเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ เมื่อเหตุการณ์เกิดขึ้น บรรดา สาวกต่างก็ถกเถียง มีข้อสงสัยในเหตุการณ์นั้น ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ทรงรู้ด้วยพระญาณจึงเสด็จไปที่ที่ สาวกกำลังถกเถียงกันอยู่ก่อนที่บรรดาสาวกจะไปถึงที่ประทับ นับเป็นกลวิธีของผู้แต่งที่จะอ้างให้ผู้ฟัง เชื่อว่านิทานนั้นมาจากพุทธวจนะ (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, 2529, หน้า 6)

สำหรับปัจจุบันวัตถุที่ปรากฏในเทวันชาดกเป็นการกล่าวอ้างว่าพระอานนท์เป็นผู้ที่สดับ เรื่องราวนี้ของพระพุทธเจ้ามาเมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวันหรือเชตวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นอารามที่อนาถปิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้สร้าง ดังความว่า

เอวมเม สุตฺ เอกํ สมยํ ภควา วิหริติ เชตวนเณ อนาถปิณฑิกสส อารามเณ ตตร โข ภควา ภิกขุ อามน เตสิ ภิกขโวติ ภทฺทเนเตติ เต ภิกขุ ภควโต ปจจสโสสุ

คำว่า เอวมเม สุตฺ นี้ ตามหลักฐานที่มาเป็นคำของพระอานนท์ปฏิญาณตนว่า พระสุตฺรนี้ชาดกนี้ ตนได้สดับมาแต่สำนักพระผู้มีพระภาค หาได้ตรัสรู้ด้วยตนเองไม่ ในเทวันชาดกนี้มีนิทานวจนะว่า สมัย กาลครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อันเป็นอารามของอนาถปิณฑิกคฤหบดี

สร้างถวายใกล้กรุงสรวดี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายด้วยคำว่า ภิกขโว ดังนี้ พระภิกษุทั้งหลายรับพุทธฎีกาว่า ภทฺทนต์ ดังนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสว่า...

(เทวัญชาดก ใน ปัญญาชาดก ปัจฉิมภาค, 2549, หน้า 322)

ส่วนนิทานคำกาพย์นั้นกวีได้ดัดแปลงส่วนต้นเรื่องเป็นการไหว้ครู อติวิพากษ์ของกวี และปรารภเรื่อง ดังนี้

บทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ เป็นการสรรเสริญสิ่งที่สูงค่าหรือสูงศักดิ์กว่าตัวผู้แต่งและผู้อ่านผู้ฟัง เช่น พระรัตนตรัยและเทพเจ้าซึ่งเป็นเทวดาของชาวบ้าน ได้แก่ พระอินทร์ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, หน้า 122) นอกจากนี้ยังมีพระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม ฯลฯ ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ ที่ผู้แต่งเคารพนับถือ เนื่องจากคนไทยถือว่าครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ เปรียบประดุจดวงประทีป ทำให้เกิดปัญญา ผู้แต่งจึงไหว้ครูเพื่อความ เป็นสิริมงคล อีกทั้งยังเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าคนไทยมีความกตัญญู

สำหรับบทไหว้ครูของเทวัญชาดกเป็นการไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงค่าที่กวีเคารพเลื่อมใสและศรัทธา ดังความว่า

...๑ ข้าไหว้ประนม นบนิ้วเหนือผม ไหว้พระศาสดา
ไหว้พระธรรมเจ้า ปกเกล้าเกศา ไหว้พระสังฆา สารណคัมคัล
๑ ไหว้คุณบิดา ทั้งคุณพระมารดา วงศาเผ่าพันธุ์
ทั้งครูอุปชา มรณาอาสญ ล่วงลับแล้วนั้น ข้าวันทาไป
๑ เดชพระครู สั่งสอนให้ดู รู้แปรแก้ไข
ให้เราเล่าเรียน ชิตเขียนเพียรไป กุลบุตรจึงได้ รู้ในวิชา
๑ พระคุณทั้งนี้ ยกใส่เกศี ไว้ทุกเวลา
ขอให้พ้นทุกข์ เป็นสุขสังขาร ไปสู่กามา น้อฟ้าเรื่องศรี...

(เจ้าเทวัญสมุด 1 เลขที่ 170, หน้าต้น, หน้า 2)

จะเห็นได้ว่าบทไหว้ครูในเทวัญชาดกเป็นการไหว้พระคุณของพระรัตนตรัย ไหว้พระคุณของบิดามารดา บรรพบุรุษ ครูบาอาจารย์ทั้งที่ล่วงลับไปแล้วและที่ยังคงประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และขอให้สิ่งที่กวีเคารพนับถือช่วยอำนวยพรให้กวีพ้นจากความทุกข์ ประสบแต่ความสุขทั้งทางกายเมื่อยามที่มีชีวิตและเมื่อสิ้นชีวิตก็ได้ไปเสวยสุขบนสวรรค์

อติวิพากษ์ของกวี คือ การกล่าวถึงตนเองหรือวิพากษ์วิจารณ์ตนเองของกวี ผู้แต่ง ผู้เขียน หรือผู้คัดลอก (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, หน้า 124) ส่วนใหญ่ปรากฏต่อจากบทไหว้ครู เป็นการออกตัวหรือถ่อมตนของกวีว่าตนมีความสามารถน้อย ยังไม่เชี่ยวชาญ หากผลงานมีข้อบกพร่อง ขอให้ นักปราชญ์ทั้งหลายช่วยแก้ไขให้ดียิ่งขึ้น ดังความว่า

๑ ขำขออากัย	บพบาทขาดไป	ไม่สู้ถ้วนถึ	
บพไรเห็นแคลง	ช่วยแต่งให้ดี	ปัญญาขำนี้	มิสู้ว่องไว
๑ ไว้สำหรับบ้าน	ให้ลูกให้หลาน	อ่านตามจนใจ	
ดีกว่ายืมเขา	ไม่เอาของใคร	ถึงจะยับไป	ไม่มีทุกขภัย
๑ ตัวขำนี้เล่า	ไซองค์พงค์เฝ้า	พวกเหล่ามุกโต	
รู้แต่จำ (เลือนราง)	เพราะอาจารย์โย	โหดเขลาเง่าโง	โตอยู่ถมไป
๑ ผู้ไถนักราชญ์	ปัญญาฉลาด	เห็นฉลาดที่ไหน	
(ขำรุต) พิจรณา	อัคราต่อไป	ขำขออากัย	อย่าให้นินทา
๑ เรารู้เพียงนี้	ผู้ใดใครดี	เห็นมิชอบไซร์	
อย่าเขียนอุตลุด	ในสมุดขำ	เจ้าของต้องว่า	นำมาชัดใจ...

(เจ้าเทวันสมุด 1 เลขที่ 170, หน้าต้น, หน้า 2 - 3)

จะเห็นได้ว่ากวีกล่าววิพากษ์ตนเอง ขอภัยหากตนยังแต่งไม่ดี ขอให้ท่านผู้รู้ช่วยแก้ไขให้ด้วย และแม้กวีจะเปิดโอกาสให้ผู้รู้แก้ไขผลงานของตนได้แต่กวีก็ขอไว้ว่า “อย่าเขียนอุตลุด ในสมุดขำ” นอกจากนี้ยังทำให้เห็นบรรยากาศของวัฒนธรรมการสวดอ่านกลอนสวดในสมัยอดีตด้วยการสวดอ่านที่บ้านในแต่ละครัวเรือนด้วย บ้านใดไม่มีหนังสือของตนเองก็ต้องยืมหนังสือของบ้านอื่นหรือจากวัดไปอ่าน บางคนยืมไปแล้วไม่รักษาหนังสือ ทำให้เจ้าของหนังสือต้องฝากคำเตือนถึงผู้ยืมเอาไว้ด้วย

ปรารภเรื่อง คือ การกล่าวนำเพื่อเข้าสู่เนื้อเรื่อง มีหลายวิธี เช่น การสรุปแนวคิดสำคัญของเรื่อง การอ้างว่าเป็นพุทธวจนะ เป็นอดีตชาติของพระพุทธเจ้า (ตรีศิลป์ บุญจรรยา, 2547, หน้า 125 - 127) เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจเนื้อเรื่องชัดเจนตั้งแต่เริ่มเรื่องหรือเกิดความศรัทธาว่ากำลังฟังเรื่องราวของพระพุทธเจ้าซึ่งถือว่าเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ สำหรับเทวันคำกาพย์กวีกล่าวนำเข้าสู่เนื้อเรื่องว่า นิทานเรื่องนี้มีอยู่ในพระคัมภีร์ ดังความว่า

...๑ เขียนที่จำได้	ที่หลงลืมไป	จำไม่มั่นคง	
แต่มีแต่งแปลงใส่	โดยใจจ้านง	ท่านเล่ามั่นคง	อย่าสงสัยเลย
๑ ดึกว่านึ่งเฉย	ท่านเออย่านินทา	นิทานผูกนี้	
มีในกัมภีร์	พาไป (เลือนราง)	นะท่านเอย	อ่านเล่นตามจน
ตามตนไม่เสบาย	ดึกว่านึ่งเฉย	ท่านเออย่านินทา	
๑ ถ้ามิชอบใจ	อย่าทิ้งนึ่งไว้	ให้ล่วงเวลา	
เจ้าของร้องบ่น	ว่าคนโมหันธ์	ไม่มีอชฌา	เอามานิ่งเสีย
๑ อ่านแล้วเอาไป	ส่งเสียให้ได้	อย่าให้ไฟเสีย	
(เลือนราง)ริมกัถ	สารพัดจะเสีย	มักทำต่ำเตี้ย	เสียยับเยินมา...

(เจ้าเทวันสมุด 1 เลขที่ 170, หน้าต้น, หน้า 3 - 4)

จะเห็นได้ว่ากวีกล่าวนำเข้าสู่เนื้อเรื่องว่านิทานนี้มีอยู่ในคัมภีร์ โดยมีได้ระบุเจาะจงว่าคัมภีร์ใด ทั้งนี้กวีอาจทราบหรือไม่ทราบแน่ชัดว่าเรื่องนี้มาจากคัมภีร์ปัญญาสชาดกก็ได้ นอกจากนี้กวีได้ชี้แจง

ที่มาของเรื่องว่าเป็นเรื่องที่ได้ฟังเรื่องราวสืบต่อกันมาแล้วนำมาเขียนตามที่จดจำได้ อาจหลงลืม
ตัดแปลงเสริมแต่งไปบ้าง วอนผู้อ่านผู้ฟังอย่าสงสัยและอย่าติฉินนินทา อย่างน้อยก็ดีกว่าการอยู่เฉย ๆ
และฝากถึงผู้อ่านบางคนว่าเมื่อยืมหนังสือไปอ่านแล้วก็อย่าทำให้ต้นฉบับเสียหาย ปล่อยให้ถูกไฟไหม้
หรือถูกสัตว์แทะกัด ซึ่งช่วยทำให้เห็นบรรยากาศของวัฒนธรรมการสวดอ่านนิทานในอดีตได้อีกด้วย

2.2 ตัดแปลงส่วนเนื้อเรื่อง: จากอดีตวัตถุและคาถาเป็นเนื้อเรื่องนิทาน

อดีตวัตถุ คือ ตำนานชาดก เป็นเรื่องในอดีตของพระพุทธเจ้าที่นำมาเล่าโดยกล่าวอ้างว่า
ตัวละครเอกของเรื่องคือพระโพธิสัตว์ สำหรับอดีตวัตถุของเทวนิชาดกเริ่มด้วยคาถาว่า “ภูตบุพพ
ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องราวได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้...” แล้วดำเนินเนื้อเรื่องต่อไปเรื่อย ๆ
จนกระทั่งจบเรื่อง ดังความว่า

ภูตบุพพ ภิกขเว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรื่องราวได้เคยมีมาแล้วอย่างนี้ มีพระราชากาสิกองค์หนึ่ง
ดำรงราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสีโดยทศพิธราชธรรม พระเจ้ากาสิกราชนั้นมีพระสนมประมาณหมื่น
หกพัน พระสนมเหล่านั้น แม้แต่คนหนึ่งก็หาได้มีโอรสและธิดาไม่ พระราชาใครจะได้โอรสซึ่งจะได้สืบ
ราชวงศ์ต่อไป จึงรับสั่งแก่พระสนมให้ช่วยกันตั้งใจหาโอรสและธิดา พระสนมทั้งหมดหมื่นหกพัน ชวนกัน
บวงสรวงเทวดามีพระจันทร์พระอาทิตย์เป็นต้นขอให้ได้โอรสและธิดา ก็หาได้สมปรารถนาไม่

ฝ่ายพระอัครมเหสีพระนามว่าวิมลลาเทวี มีศีลสัมปทาและปัญญาดี ตามวันปรกติพระนางเธอ
สมาทานเบญจศีลเป็นนิตย์ ถึงวันอุโบสถทรงสมาทานอุโบสถศีลแล้วจึงพิจารณาดูศีลของตนอันมิได้ขาด
บกพร่อง พระนางเธอทำสัจจาธิษฐานว่า ด้วยเดชศีลที่ข้าพเจ้ารักษานี้ ขอให้โอรสและธิดาจงมาเกิดในอุทร
ข้าพเจ้า คราวนั้นด้วยอำนาจปาริสุทธศีลแห่งพระนางวิมลลาเทวี พิกภพแห่งท้าวโกสิยก็แสดงอาการร้อนขึ้น
เป็นนิมิต ท้าวเทวราชพิจารณาก็รู้ว่านางวิมลลาปรารถนาจะได้บุตรและธิดา เวลานั้นเป็นคราวที่พระบรม
โพธิสัตว์จะสิ้นอายุแล้ว ท้าวเทวราชจึงวิงวอนเชิญพระบรมโพธิสัตว์ให้ถือปฏิสนธิในครรภ์พระนางวิมลลา
พระบรมโพธิสัตว์รับเทวบัญชาจุติมาเกิดในครรภ์พระนางวิมลลาเทวี พระครรภ์พระนางวิมลลามีอาการ
เหมือนจะเต็มไปด้วยแก้ววิเชียร...

(เทวนิชาดก ใน ปัญญาสาชดก ปัจฉิมภาค, 2549, หน้า 322 - 323)

อดีตวัตถุของเทวนิชาดกกล่าวถึงพระราชานามและมเหสีมีโอรสชื่อเทวันธ์ มีพระธิดาชื่อนาง
จันทนเทวี วันหนึ่งพระราชานามประพาสาถูกยักษ์แปลงเป็นเนื้อทองลงไปฆ่าแล้วแปลงเป็นพระราช
าไปกินคนในวัง ต่อมาบอกความจริงกับสองกุมารและพากันหนี เมื่อยักษ์รู้ก็ติดตามและกินศีรษะม้า
ฝ่ายพระอินทร์ช่วยชุบชีวิตม้ามีศีรษะเป็นราชสีห์ จากนั้นเทวันธ์ถูกน้องสาวและชายหนุ่มผู้ซ่อนใน
กลองลงไปที่หิ้ง หมี่ และกุมภภัตต์ 4 ตนฆ่า แต่เทวันธ์กลับได้ลิง หมี่ กุมภภัตต์เป็นบริวาร และได้ยก
ทัพรบชนะยักษ์ ต่อมาเทวันธ์พบรักกับนางสุวรรณเกสรและพานางกลับเมือง ระหว่างให้นางรอที่
นอกเมือง นางยักษ์นี่ลวงทำร้ายโยนนางทิ้งน้ำ เทวันธ์ประกาศหาคนมาแสดงธรรมทำให้ได้พบกับนาง
สุวรรณเกสรอีกครั้ง ทั้งคู่มีโอรสธิดา ต่อมาโอรสและธิดาได้ครองเมืองสืบต่อมา ส่วนเทวันธ์และนาง
สุวรรณเกสรปลงอนิจจังจึงออกบวช เมื่อสิ้นอายุได้จุติไปเกิดบนพรหมโลก ซึ่งเป็นการจบอดีตวัตถุ

ทั้งนี้ ในระหว่างที่กวีเล่าถึงอดีตวัตถุ กวีอาจแทรกบทสนทนาหรือคำสั่งสอนที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องหรือเหตุการณ์ในเรื่องด้วย เช่น

...พระอภัยราชกุมารและพระนางจันทน์กุมารีสนทนาปราศรัยซึ่งกันและกัน ต่างก็มีจิตคิดรักใคร่ได้ถึงซึ่งสังวาสกิจต่อกันและกันเพราะเหตุดังนั้น *ธรรมดา*ของโลกจึงกล่าวไว้ดังนี้ว่า ชายหนุ่มหญิงสาวอยู่ในที่ลับสองต่อสองแล้ว เมื่อเพ่งซึ่งกันและกันด้วยราศฤกษ์ย่อมมีความเยื่อใยเกิดขึ้นด้วยเห็นกันบ่อย ๆ เพราะเหตุดังนั้นพระอภัยราชกุมารกับพระนางจันทน์กุมารี จึงมีความรักใคร่ได้ร่วมอภิรมย์ด้วยโลกธรรมต่อกันและกัน

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, 2549, หน้า 334)

จากตัวอย่างเป็นตอนที่นางจันทน์เทวีได้พบและเจรจาปราศรัยกับพระอภัยราชกุมารก็เกิดความรัก ใคร่ได้สังวาสกัน กวีแทรกสังขรณ์ของความรักว่าเป็นเรื่องธรรมดาของชายหนุ่มหญิงสาวที่อยู่กันในลับสองต่อสองที่ย่อมมีจิตราคะ ใคร่ได้ร่วมสังวาสอภิรมย์กัน

คาถา คือ คำประพันธ์ร้อยกรองภาษาบาลี (นิยะดา เหล่าสุนทร, 2558, หน้า 68) เป็นส่วนหนึ่งของอดีตวัตถุ ส่วนใหญ่เป็นบทสนทนาโต้ตอบ บทคร่ำครวญพรรณนาแสดงอารมณ์ของตัวละครหรือข้อธรรมะ และมีข้อความแปลกำกับไว้ด้วย (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, 2529, หน้า 6) สำหรับคาถาที่ปรากฏในเทวัญชาตกมีหลายช่วงตอน เช่น ตอนเทวัญและนางจันทน์เทวีคร่ำครวญถึงมารดา ตอนนางวิมลาครั่ำครวญถึงโอรสและธิดา ตอนเทวัญรับพรจากท้าวสักกเทวราช เป็นต้น ดังตัวอย่างคาถาตอนที่เทวัญและนางจันทน์เทวีพำพรณาถึงมารดาว่า

...ครั้นถึงเวลาเย็นเสด็จเข้าไปอาศัยร่มไม้ไทรต้นหนึ่งจึงเสวยพระกระยา เมื่อปรารภถึงพระมารดาได้ตรัสคาถานี้ว่า

ก็ ภวิสสตีทานิ อมมา	กุที มํ ปริเยสตี
มยํ อมมํ อทิสวาน	มธฺญญู เทสสาม ชีวิตํ
อมมา จ อชานนตาว	เสว มมํ อทิสวา สวีคคา
โรทนตี จ สฺลิสสนตี	ปริเทวนตี มริสสติ
กถํ อมมา มมํ อทิสวา	โสเกน สมปปีตา ว
นिराहारा रोथमाना	อสุสนิ ภูชฺชนตา มริสสติ

ความว่า พระชนนีปานนี้จักเป็นอย่างไร พระมารดาจะตามหาเราที่ไหนจะได้พบ เราสองราไม่ได้ประสบพบพระมารดาแล้วเห็นจะวอดวายตายเป็นมั่นคง รุ่งเช้าพระมารดาเจ้าเมื่อไม่รู้เห็นว่าเราไปทางไหน ก็เสลดรินรดพระหทัยทรงกรแสงให้ก็จักชุปดมอมตรอมหทัยสิ้นพระชนม์ชีพ ทำไฉนเล่า พระมารดาเจ้ามิได้เห็นเราพี่น้องสองราก็มีแต่ว่าจะเพิ่มพูนไปด้วยความโศกศัลย์...

ปูนิวเส ครั้นวันรุ่งเช้า เหล่าแม่นมและทาสีมิได้เห็นสองราชกุมารกุมารีมีความตกใจกลัวความผัดจึงพากันเที่ยวค้นหาไปสู่วังมรกตไม่เห็นม้าแล้วพากันทูลพระราชามารดา เจ้ายักษ์ทราบความแล้วจึงให้อำมาตย์ไปให้เที่ยวหากก็หาพบสองราชกุมารกุมารีไม่...

(เทวัญชาตก ใน ปัญญาสาตก ปัจฉิมภาค, 2549, หน้า 328 - 329)

สำหรับเนื้อเรื่องเทวันคำกาพย์นั้นก็เป็นการดำเนินเรื่องนิทานเช่นเดียวกัน หากแต่กวีมิได้กล่าวอ้างว่าเป็นอดีตของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ระหว่างที่ดำเนินเรื่องนิทานนั้นก็อาจแทรกบทสนทนาหรืออรรถกถาเพื่อบอกถึงสาเหตุของพฤติกรรมของตัวละครในเรื่อง พร้อมทั้งอาจสั่งสอนสอดแทรกความเชื่อเรื่องกรรม หรือชักนำให้ผู้อ่านผู้ฟังหมั่นประกอบบุญกุศลเพื่อช่วยให้หลุดพ้นจากบุญกรรมที่เคยสร้างไว้ (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, หน้า 128)

เนื้อเรื่องเทวันคำกาพย์มีรายละเอียดแตกต่างจากเทวันชาดกบางประการ โดยกล่าวถึงพระราชานามและมเหสีมีโอรสชื่อเทวัน¹ พระธิดาชื่อนางจันทร พระราชามีกรรมทำให้อยากประพาสป่าและถูกยักษ์กิน ยักษ์แปลงเป็นพระราชานางจันทรในวัง ต่อมาเฝ้าบอกความจริงกับสองกุมารและพากันหนี เมื่อยักษ์รู้ก็ติดตามและกินศีรษะม้า ฝ่ายพระอินทร์ช่วยชุบชีวิตม้ามีศีรษะเป็นสิงห์ จากนั้นเทวันถูกน้องสาวและชายหนุ่มผู้ซ่อนในกลองลวงไปให้ลิง หมี และกุ่มภันท์ 4 ตนฆ่า แต่เทวันกลับได้ลิง หมี กุ่มภันท์เป็นบริวาร และได้ยกทัพรบชนะยักษ์ ต่อมาเทวันพบรักกับนางเกสรสวรรค์และพานางกลับเมือง ระหว่างให้นางรอที่นอกเมือง นางकुลาหลวงทำร้ายโยนนางทิ้งน้ำ เทวันประกาศหาคนมาเล่านิยายทำให้ได้พบกับนางเกสรสวรรค์อีกครั้ง ทั้งคู่ออกรบ เมื่อเติบโตได้เรียนศิลปวิทยาและกลับมาครองเมือง เทวันและนางเกสรสวรรค์ปลงอนิจจังจึงออกบวช มรณะแล้วไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต

จะเห็นได้ว่ากวีดัดแปลงเนื้อเรื่องเทวันคำกาพย์ให้มีลักษณะอย่างนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ หรือนิทานมหัศจรรย์ที่ดำเนินเรื่องด้วยเหตุการณ์เดินทางผจญภัยของตัวละครเอก มีการเผชิญปัญหาอุปสรรคและมีการคลี่คลายปัญหา จนกระทั่งตัวละครฝ่ายดีได้ประสบความสำเร็จสมหวัง

2.3 ดัดแปลงส่วนลงท้ายเรื่อง: จากประชุมชาดกเป็นอวสานบท

ประชุมชาดกหรือสโมธาน คือ การสรุปชาดก เป็นการเชื่อมเนื้อเรื่องส่วนอดีตกับปัจจุบันเข้าด้วยกัน ด้วยการระบุว่าตัวละครในเรื่องกลับชาติมาเกิดเป็นบุคคลใดในสมัยพุทธกาล โดยพระเอกของเรื่องจะกลับชาติมาเป็นพระพุทธเจ้า นางเอกจะกลับชาติมาเป็นพระนางพิมพา ตัวละครชายตัวที่ร้ายกับพระเอกที่สุดจะกลับชาติมาเป็นเทวทัต ตัวละครอื่น ๆ จะกลับชาติเป็นพระสาวกและพุทธบริษัท

สำหรับประชุมชาดกในเทวันชาดกเป็นการกล่าวถึงการกลับชาติของตัวละครสำคัญในเรื่อง เช่น นันทยักษ์กลับชาติมาเป็นเทวทัต นางยักษ์นิลกลับชาติมาเป็นนางจิญจมาณวิกา พระดาบสกลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร พระอภัยราชมารกลับชาติมาเป็นพระนันทะ นางจันทเทวีกลับชาติมาเป็น

¹ นิยะดา เหล่าสุนทร (2558, หน้า 153) สันนิษฐานว่าชื่อที่ถูกต้องควรเป็น “เทวันธ” เนื่องจากความหมายสอดคล้องกับเหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่องตอนพระเอกกำเนิดซึ่งในชาดกพรรณนาไว้ว่า “ก็เมื่อวันประสูติพระราชโอรสนั้น ฝนตั้งขึ้นมีดคลุ้มไปในทิศทางทั้งปวง” แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้ว่า “เทวัน” ตามต้นฉบับตัวเขียนที่ใช้ในการศึกษา

นางชนบทกัลยาณี ท้าวโกสีย์กลับชาติมาเป็นพระอนุรุทธ นางสุวรรณเกสรากลับชาติมาเป็นพระนางพิมพา พระเทวันธกลับชาติมาเป็นพระตถาคต ดังความว่า

...นั่นทักษในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือภิกษุเทวทัต นางยักษิณีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางจิญจมาณวิกา พระยาอจจราชในกาลครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระอุบาลี พระยาพานรินทิในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระสีวลีเถระ ท้าวกุมภภัตต์ในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือ พระสุนักขัตเถระ ๑ พระนาคนเสนเถระ ๑ พระกัจจายนเถระ ๑ พระมหานามเถระ ๑ พระดาบสในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระสารีบุตรเถระ พระอภัยราชกุมารในกาลครั้งนั้น กลับชาติมาคือพระนันทเถระ พระนางจันทาเทวีราชกนิษฐาในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือนางชนบทกัลยาณี ท้าวโกสีย์ในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพระอนุรุทธเถระ... พระสุวรรณเกสรเทวีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือพิมพาโยธรา พระชนกชนนีในกาลครั้งนั้นกลับชาติมาคือมหาราชาตระกูล บริษัทนอกนั้นกลับชาติมาคือพุทธบริษัท พระเทวันธราชา ในกาลครั้งนั้น กลับชาติมาคือเราผู้ตถาคต มีพุทธพจน์ให้จบลงด้วยประการฉะนี้แล

(เทวันธชาดก ใน ปัญญาสาตก ปังฉิมภาค, 2549, หน้า 384)

ประชุมชาดกนี้นับเป็นกลวิธีหนึ่งของผู้แต่งในการพยายามสอนความเชื่อทางศาสนาและเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับเรื่องนิทานว่าเป็นเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้าจริง ๆ

สำหรับส่วนลงท้ายเรื่องของเทวันธาคาพย์นั้น กวีได้ตัดแปลงให้แตกต่างไปจากชาดกกล่าวคือ เป็นการจบเรื่องด้วยอวสานบท

อวสานบท คือ การลงท้ายเรื่อง นิทานคำกาพย์แต่ละเรื่องอาจมีการลงท้ายเรื่องแตกต่างกัน หากเป็นเรื่องที่มีที่มาจากชาดกหรือเป็นเรื่องที่แต่งเลียนแบบชาดกมักจะลงท้ายด้วยการประชุมชาดก (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547, หน้า 129) สำหรับเทวันธาคาพย์แม้จะมีที่มาจากเทวันธชาดก แต่กวีมิได้ลงท้ายเรื่องด้วยการประชุมชาดก กวีตัดแปลงการลงท้ายเรื่องด้วยการกล่าวถึงการจบเรื่องนิทานอย่างมีความสุขและมีข้อความถึงผู้สวดอ่านหรือผู้ฟังให้ทราบว่านิทานนี้ได้จบลงแล้ว ดังความว่า

...๑ ดาวบสทั้งสอง มิได้ไคร้หมอง ในราศัตัณฑา
ได้ฉานสมบัติ โดยสัตย์เมตตา ดับสังขารา มรณาไปสวรรค
๑ พระญาติวงศ์ โอโรสนัดดา ศรัทธาตามกัน
ฟังโอวาทา พระบิดานั้น ดับชาติไปสวรรค ฉ้อชั้นดุสิตา
๑ เสนามนตรี พระสนมสาวศรี ยินดีเสนาหา
ทำตามท้าวไท ตายไปสุกษา สืบวงศ์พงศา ท้าวพระยาประเวณี
สิ้นฉบับ จบนิทาน แล้วนะท่านทั้งหลายเอย

(เทวัน เล่ม 2 เลขที่ 169, หน้าปลาย, หน้า 128 - 129)

จะเห็นได้ว่าแม้เทวันธาคาพย์จะมีที่มาของเรื่องจากปัญญาสาตก แต่ตอนจบเรื่องกวีมิได้จบเรื่องด้วยการประชุมชาดกตามธรรมเนียมของชาดกแต่อย่างใด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกวีหลงลืม หรืออาจเกิดจากความตั้งใจของกวีที่ต้องการจบเรื่องด้วยความสุขอย่างนิทานพื้นบ้านจักร ๆ วงศ์ ๆ ทั่วไป

โดยผสมผสานเชื่อมโยงความเชื่อและวิถีของชาวบ้านชาววัดด้วยการให้ตัวละครปลงอนิจจังจึงออกบวชและเมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้ไปเกิดบนสวรรค์ชั้นดุสิต ซึ่งการลงท้ายเรื่องของเทวันคำกาพย์ที่แตกต่างไปจากนิทานต้นเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติของการถ่ายทอดและคัดลอกวรรณกรรมพื้นบ้านที่ต้องมีลักษณะผิดเพี้ยนหรือมีการเปลี่ยนแปลงตัวบทบางตอนบางแห่งไปเพราะอาจเกิดจากการคัดลอกหรือประพันธ์จากความทรงจำตามเรื่องที่ได้ยินมา (ตรีศิลป์ บุญจรรยา, 2547, หน้า 39)

สรุปการเปรียบเทียบรูปแบบการนำเสนอเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์ได้ดังนี้

รูปแบบการนำเสนอ	เทวันธชาดก	เทวันคำกาพย์
ส่วนต้นเรื่อง	ปัจจุบันวัตถุ	บทไหว้ครู/ ประณามพจน์ อติวิพากษ์ของกวี ปรารภเรื่อง
ส่วนเนื้อเรื่อง	อดีตวัตถุ คาถา	เนื้อเรื่อง
ส่วนลงท้ายเรื่อง	ประชุมชาดก/ สโมธาน	อวสานบท

การศึกษาการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอของเทวันธชาดกและเทวันคำกาพย์ทำให้เห็นว่านิทานทั้งสองเรื่องมีรูปแบบการนำเสนออย่างเดียวกัน กล่าวคือ มีส่วนต้นเรื่อง ส่วนเนื้อเรื่อง และส่วนลงท้ายเรื่อง แต่มีธรรมเนียมนิยมในการประพันธ์แตกต่างกันตามองค์ประกอบของประเภทวรรณกรรมและวัตถุประสงค์ในการประพันธ์ที่ต่างกัน เทวันธชาดกมีองค์ประกอบของเรื่องอย่างชาดกในนิบาตแต่ไม่เคร่งครัด โดยประกอบไปด้วยปัจจุบันวัตถุ อดีตวัตถุ คาถา และประชุมชาดก ทำให้เทวันธชาดกมีความศักดิ์สิทธิ์ ผู้อ่านผู้ฟังเลื่อมใสศรัทธาว่าเป็นพุทธประวัติ หรือเรื่องราวในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า สอดคล้องกับประเภทวรรณกรรมที่เป็นนิทานชาดกซึ่งเป็นนิทานศาสนาหรือนิทานคำสอน ส่วนเทวันคำกาพย์นำเสนอเนื้อเรื่องตามธรรมเนียมนิยมของการประพันธ์กลอนสวดองค์ประกอบของเรื่องนิยมประกอบไปด้วยบทไหว้ครูหรือบทประณามพจน์ อติวิพากษ์ของกวี ปรารภเรื่อง เนื้อเรื่อง และอวสานบท อันเป็นวัฒนธรรมตามประเพณีการสวดอ่านวรรณกรรมในอดีต

อภิปรายผล

การศึกษา “จากเทวันธชาดกสู่เทวันคำกาพย์: การดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอจากปัญญาสชาดกเป็นนิทานคำกาพย์ในวัฒนธรรมการสวดอ่านหนังสือของไทย” มีข้อสังเกตที่น่าสนใจดังนี้

การดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอวรรณกรรมนับเป็นการแสดงความรอบรู้และความสามารถของกวี การดัดแปลงนี้อาจเกิดจากความหลงลืม ความงงใจ หรือเกิดจากบริบททางสังคมวัฒนธรรมของการสร้างวรรณกรรมนั้น ๆ สอดคล้องกับผลการศึกษาของธนสิน ชูตินธรานนท์ (2555, หน้า 39) ที่พบว่าเหตุที่กวีดัดแปลงศิลปะแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการดัดแปลงข้ามประเภทของสื่อ ข้ามรูปแบบ หรือข้ามวัฒนธรรม อาจเป็นไปได้เพราะปัจจัย 2 อย่าง คือ ตัวศิลปินหรือกวีและอิทธิพลของสังคมวัฒนธรรม ตัวกวีอาจต้องการสร้างสรรค์ผลงานชิ้นใหม่แทนที่งานศิลปะที่มีมาแต่เดิม อีกทั้งอาจต้องการประชันฝีมือในมิติของสุนทรียศาสตร์ ส่วนบริบทสังคมวัฒนธรรมก็มีส่วนทำให้กวีต้องปรับรูปแบบการนำเสนอวรรณกรรมให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้อ่านผู้ฟังวรรณกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยด้วย

สำหรับการดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอจากเทวนิทานซึ่งเป็นชาดกหรือเรื่องพระพุทธรเจ้าที่มีมาในพระชาติก่อน ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, หน้า 375) อันเป็นนิทานศาสนา หรือนิทานที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา เรื่องของศาสดาหรือสาวกในศาสนา หรือเรื่องที่ปรับปรุงเนื้อหามาจากหลักธรรมของศาสนา (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2551, หน้า 24) มีจุดมุ่งหมายเพื่อสอนธรรม กวีจึงต้องมีรูปแบบการนำเสนอที่จะเชื่อมโยงกับเรื่องราวของพระพุทธรเจ้าเพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความศรัทธาเลื่อมใส ส่วนเทวนิทานคำกาศกะนั้นถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใช้สวดอ่านเป็นท่วงทำนองเพื่อความบันเทิงสำหรับผู้อ่านผู้ฟังซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านชาวนา กวีจึงดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอให้มีลักษณะอย่างนิทานพื้นบ้านประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ รวมทั้งนำค่านิยม ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านชาวนา มาประสมประสานในรูปแบบการนำเสนอ นิทาน เพื่อให้เนื้อหาของตนเป็นที่ยอมรับและยังคงมีชีวิตอยู่ในบริบทสังคมขณะนั้นได้

ข้อเสนอแนะ

1. จากการสำรวจเอกสารตัวเขียนเรื่องเทวนิทานที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร พบว่ายังมีต้นฉบับเอกสารตัวเขียนสำนวนอื่น ๆ เช่น กลอนบทละครเรื่องเทวนิทานจุลา ซึ่งเป็นการนำเนื้อเรื่องบางส่วนมาประพันธ์ดัดแปลงใหม่ในรูปแบบกลอนบทละคร จึงเป็นที่น่าสนใจศึกษาวิจัยต่อไปว่าเมื่อกวีดัดแปลงนิทานชาดกเป็นกลอนบทละครนั้น กวีได้ดัดแปลงรูปแบบการนำเสนอ รวมทั้งเนื้อหาวรรณกรรมอย่างไรบ้าง อันจะเป็นประโยชน์ต่อแวดวงการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านและวรรณกรรมท้องถิ่นได้

2. ควรศึกษาปัญญาชาดกและนิทานคำกาศกหรือนิทานกลอนสวดเรื่องอื่นที่ยังไม่เป็นที่รู้จักแพร่หลาย เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ด้านวรรณกรรมพื้นบ้าน อันจะเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่มรดกทางวัฒนธรรมของไทยให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ตรีศิลป์ บุญขจร. (2547). **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง : การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธนสิน ชุตินธรานนท์. (2555). **สัมพันธบทของบทละครเวทีเรื่องสาวิตรีและการสร้างสรรค์ใหม่เพื่อสื่อสารอุดมคติแห่งรัก**. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, คณะนิเทศศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นียะดา เหล่าสุนทร. (2558). **ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ลายคำ.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2551). **นิทานพื้นบ้านศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เล่มสอง**. (2549). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ศิลปาบรรณาคาร.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **เจ้าเทววันสมุด 1**. สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นหมึก, เลขที่ 170.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). **เทววัน เล่ม 2**. สมุดไทยขาว, อักษรไทย, ภาษาไทย, เส้นหมึก, เลขที่ 169.
- เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. (2529). **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.